

Els camins d'Artur Osona

142 anys després

JOAN RAVENTÓS HILL

Artur Osona's walking routes 142 years later

L'any 1879, l'excursionista Artur Osona va publicar la que ha estat considerada la primera guia excursionista de Catalunya: *Excursió á la muntanya de Monseny per un propietari de la vila de Breda*, un petit volum d'unes poques desenes de pàgines, amb un resum en castellà i un altre en francès i un mapa molt esquemàtic. Osona tenia una casa a Breda i coneixia bé el Montseny, que havia recorregut acompanyat de veïns de la zona. Aquella primera guia va donar pas a un nombre important de treballs posteriors, una completa col·lecció de guies itineràries de bona part de les terres catalanes. En aquest article seguim el mateix itinerari que Artur Osona va proposar l'any 1879 en aquella primera guia. Ho fem 142 anys després de la seva publicació, amb l'objectiu de posar-nos les ulleres del temps i saber si el Montseny que veiem avui s'aproxima gaire al que va viure Osona al darrer quart del segle XIX. Aquest n'és el resultat.

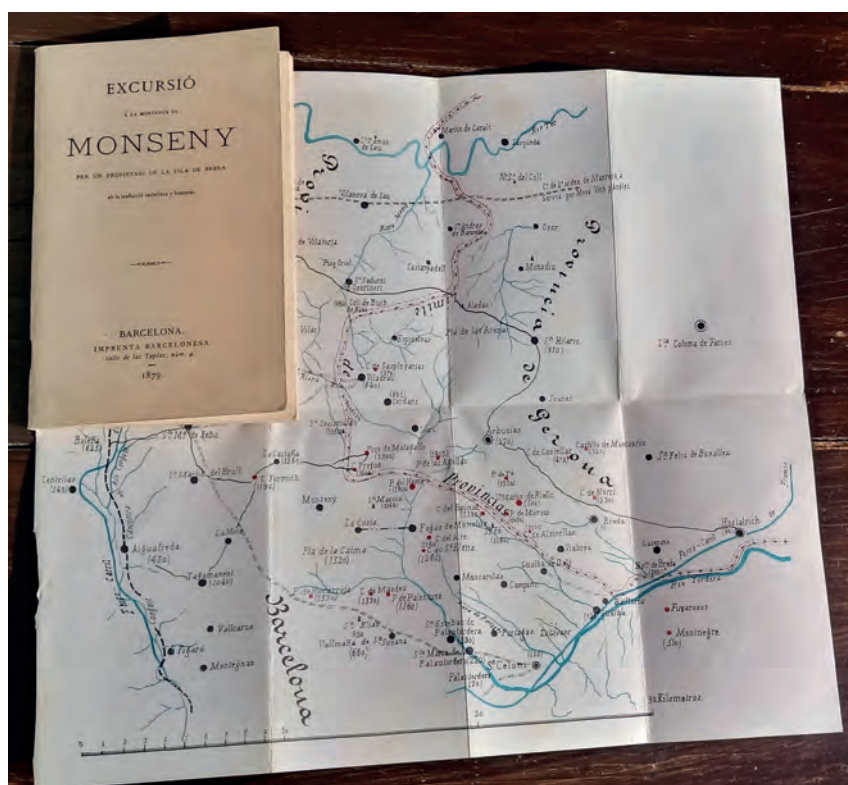
Paraules clau: excursionisme, Artur Osona, Renaixença.

In 1879, the hiker Artur Osona published what has been considered the first hiking guide in Catalonia: "Excursió á la muntanya de Monseny per un propietari de la vila de Breda", a small volume of a few tens of pages, with a summary in Spanish and another in French and a very schematic map. Osona had a house in Breda and knew Montseny well, thanks to his frequent walks in the company of local people. That first guide gave way to a significant number of later works, a complete collection of itinerary guides of a great part of Catalonia. In this article we follow the same itinerary that Artur Osona proposed in that first guide of 1879. We do this after 142 years of its publication, putting on the time glasses, with the aim of finding out if the Montseny we see today is somehow similar to the one Osona went all over in the last quarter of the 19th century. This is the result.

Keywords: hiking, Artur Osona, Renaixença.

L'any del centenari de la guia "Excursió á la muntanya de Monseny per un propietari de la vila de Breda", el 1979, el Centre Excursionista de Catalunya va publicar-ne un facsímil amb una presentació breu de l'aleshores president Lluís Puntís. Aquest petit llibret va anar a parar a les meves mans un Sant Jordi de fa anys. En fullejar-lo, de seguida em va interessar i me'l vaig comprar. La menuda guia de fulls esgrogueïts em despertà de seguida un desig: repetir l'itinerari que hi proposava Artur Osona per saber si encara era possible reviure l'èpica de l'obra i si podria trobar-hi els camins que va seguir. De mida petita, la guia va quedar oculta per la resta de publicacions excursionistes de la meua biblioteca. Enmig d'altres projectes i excursions, el rampell va quedar somort, però quan Oscar Farrerons em proposà de redactar un article per a les Monografies, de seguida vaig tenir clar quin text volia escriure.

Al desembre de 2021 vaig aconseguir viatjar fins a la muntanya d'ametistes per seguir les passes de l'excursionista. Abans de marxar, vaig saber que Osona havia repetit la ruta el mateix any de la publicació de la guia amb

Facsímil de la guia i el mapa d'Artur Osona del 1879. (Foto: J. Raventós).

alguns socis de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, entre els quals Cèsar August Torras i Antoni Massó.¹ Aquest darrer va deixar-ne escrit un relat ple de detalls interessants a la revista "La Renaixensa", que m'ha servit per complementar els comentaris de la guia d'Osona, sovint escassos.

ENTRADA AL MASSÍS

Soc a la vila de Breda, cent quaranta-dos anys després de la publicació de la guia d'Osona, amb un mapa del 1893 del coronel d'enginyers Ferdinand Prudent, un altre del 1924 editat pel Centre Excursionista de Catalunya i el facsímil de la guia del 1879 a les mans. Tinc més de setanta quilòmetres de Montseny per endavant i la incògnita de si seré capaç de seguir els passos de l'excursionista únicament amb les seves referències i aquests mapes tan antics. Fa fred, però el dia és clar.

Artur Osona, per fer el trajecte amb garanties, va llogar "lo guia mes práctic del Monseny", en Joan Llorens, àlies Rafaló, "valent, honrat y prudent", i també un mosso amb un matxo, en Josep Esturgó, àlies Ros.

La meua companya Queti i jo ens carreguem les motxilles a l'esquena –anem equipats només amb l'essencial per completar el trajecte– i ens

situem al carrer del Prat, davant mateix del monòlit dedicat a Osona, que el poble de Breda i el CEC van inaugurar el desembre de 1979, l'any del centenari de la guia. Si tot va bé, d'aquí a dos dies tornarem a ser aquí mateix, després d'haver completat el nostre viatge a peu pel Montseny.

Monòlit dedicat a Artur Osona, al carrer del Prat, de Breda, a punt d'iniciar la ruta a peu. (Foto: Queti Vinyals).

1 Aquest viatge queda explicat en l'article *Primera expedició científica al Montseny*, d'Oscar FARRERONS, publicat a la revista *Excursionisme* núm. 420 (gener-febrer 2021).

Camí vell de Santa Fe al coll de Montllobar. (Foto: J. Raventós).

Sortim del poble, efectivament, entre unes magnífiques “alsinas sureras y bordejant lo riu de Breda”, com escriu Osona, arran de cal Ferreric i ca n’Erola. Als afores trobem un dels primers atzucacs: el camí antic queda tallat per la tanca metàl·lica d’una finca. Mirem i remirem els mapes i tirem enrere fins a la font Pintoresca i el molí d’en Bosc per travessar el riuet i continuar per l’altra vora fins a can Roig. Aquest impàs ens fa passar per alt la torre medieval de Can Pega, que Osona esmenta en el seu relat. De Breda a can Roig, l’escriptor hi compta 3.100 passes i 1 hora de temps, i diu que la vegetació és admirable. Té raó. Serà admirable durant aquests dies que caminarem pel Montseny. La coberta vegetal anirà canviant segons l’altitud i l’orientació del terreny, però sempre serà molt densa. Amb total certesa, ho serà molt més que a final del segle XIX, quan l’extracció de fusta era incessant, hi havia més espais oberts i més masies habitades, amb pastures i camps que han estat generalment envaïts pels boscos.

A partir de can Roig s’han obert moltes pistes, però encara localitzem el camí que remunta la muntanya per un bosc d’alzines i roures, sempre amunt, amb castanyers a les obagues. Els prats que esmenta Osona no hi són. Sense bestiar, han estat colonitzats pels arbres que hi ha pertot. Passem a prop de can Jaume i assolim el pla de Saba, ocupat per un camp extens que ja no es treballa i una gran masia deshabitada. Quan hi van passar Osona i Massó, assedegats, van demanar-hi aigua i hi van conèixer l’amo de la casa, amb “amples calsas de vellut blau de cel en forma de campana, arribant la cintura fins á dessota l’aixella, cos de camisa ab coll alt y molt ample, ahont amagava mitja cara y barretina vermella”.

Nosaltres hi trobem una colla de caçadors que ja donen la batuda per finalitzada i tiren avall a dinar. També hi localitzem l'inici d'un camí de sauló abrupte i enfiladís, sens dubte el que esmenta Osona en la seva guia, "camí horriblement penós, altament accidentat, entre barrancs y rocas que cuasi se tenen d'escalar, pujada de cabras, terra de sauló y bosch baix". És un tram realment feixuc, amb pendents que cal guanyar "a forsa de pit", com escriu Massó. El sender, que avui és el PR-C 204, guanya alçada encaixonat dins el terreny, vorejant els vessants que baixen emboscats del turó de Morou.

Després d'hores de bosc, apareix la casa de Fontdecorts, un rústec edifici entre petites feixes de prat, i s'obren les vistes, "panorama magnífich del vall del Tordera, limitat per las montanyas de Montnegre que se comensan á dominar y per lo mar". És ben bé com ho descriu Osona. A partir d'aquí, el camí vell és embardissat i impracticable. Cal fer unes llaçades de pista que ens situen al que Osona anomena coll del Vent, un trencall de camins situat sota la vertical de Morou, i de sobte tot canvia. D'un bosc tirant a aspre i eixut mediterrani, entrem en un espai que sembla d'altres latituds. La fageda densa de la vall de Santa Fe se'ns mostra despullada de fulles, potser per això les soques es veuen tan altes, llises i estilitzades. Des d'aquí, Osona veu un panorama grandios que avui només s'intueix entre les branques i els tronc.

Avancem per sota la volta dels faigs, "á l'esquerra queda lo vall de Santa Fe y lo riu, que fent un soroll poétich, murmura per precipitarse al Gorch negre y al Salt de la Gualba", i aviat apareix el pantà de Santa Fe, que no existia a l'època d'Osona, però el camí sí que deu ser el mateix, "dominant lo riu en mes ó menos altura y entre frondosos boscos de faigs s'arriba á la vista del Santuari de Santa Fe". L'escriptor veu les cases del santuari d'un tros lluny. En fotografies de primers del segle XX, l'entorn de Santa Fe és diàfan, amb espais oberts i camps de conreu, tal com degué trobar el paisatge Osona, que s'hostatjà a l'hostal de Santa Fe, "bastant cómodo y no caret", menat per un ermità, on es trobava "tot lo necessari pera reparar las forsas perdudas en la penosa ascensió, vi excelent, cambras espayosas y relativament bons llits ab matalassos". En el mateix lloc, unes dècades més tard s'hi construí l'hotel de Santa Fe que coneixem.

COLLS, CARENES I CIMS

L'endemà, Osona surt de Santa Fe per l'indret que avui ocupen Can Casades i les tres gegantines sequoies, deixa el camí de Santa Elena a la seva esquerra -el que avui és la carretera- i pren un camí encarat a la muntanya, probablement el que passa per la masia del Camps, avui una ruïna, on encara hi ha un dels pocs camps oberts que es conserven a la

vall. Les pistes actuals han deixat en desús el camí antic, un traçat excavat en el terreny pensat per fer amb un animal de bast, que guanya alçada en diagonal per dins d'una fageda. Hi ha un antic pou de neu a la vora i algun marge circular que ben bé podria ser d'una placeta carbonera. El camí decanta cap al coll de Montllobar, ben definit i herbat, i Osona torna a tenir raó, "panorama grandios y sublime". Ho és. Davant mateix s'obre una grandíssima visió de tot el Vallès, les muntanyes litorals i el mar.

L'escriptor mana seguir la carena i ho fem orientats per un corriol que s'esmuny entre vegetació arbustiva i que permet guanyar perspectiva fins al golf de Roses, amb el Canigó de fons. Al coll del Vent -Osona en diu "coll de l'Aire"- el carener és estret i avui és ocupat per una pista asfaltada que puja cap al turó de l'Home. Un corriol ben fressat ens condueix entre mates de bàlec, bruguerola i ginebró. Com diu Massó, hem arribat "á la región en que la vegetación no vol alsarse de tierra y en que abunda aquella mena de molsudas herbas que comensan á senyalar lo domini de las neus". Després d'un llarg pendent, assolim el cim del turó Gros, on apareix l'altiu circ muntanyenc clos pel turó de l'Home i les Agudes, amb amplíssimes vistes cap al Collsacabra, el Bassegoda i les serres litorals i prelitorals de mig país. Una cresteta de roca ens comunica amb el coll de Pla Amagat, i un carener més ample, fins al cim aplanat del puig Sesolles, que Osona degué conèixer verge, sense l'edifici apaïsat, la gran antena de telecomunicacions i l'heliport que hi trobem avui.

El turó de l'Home és el cim següent, després d'un coll, amb la casa que l'escriptor s'imaginà com a refugi, però que no va veure bastir. Osona vessa de goig en assolir el cim: "los magnífichs é innumerables panoramas que se presentan sont tan seductores y grandiosos que seria molt difús parlarne; l'espectacle que se gosa y lo que lo cor sent desde aquestas alturas, la ploma no ho pot expressar". I és cert. Al panorama vist fa una estona des del turó Gros, s'hi afegeixen les serres prepiriniques que quedaven darrere la carena de les Agudes i una bona part de la vall de la Tordera.

Baixem uns metres per remuntar novament la carena pel turó del Catiu d'Or, el serrat dels Pous i el puig Sacarbassa. A la collada Sesagudes fem l'última rampa fins a les Agudes, mentre anem llegint les paraules de Massó, que ho descriu d'aquesta manera tan èpica i extraordinària: "Las penyas que forman los pichs de las Agudas son d'una configuració selvatje en grau superlatiu; angulosas, de colors abigarrats, arrestelladas en desordre capritxós, penjadas y abocadas unas sobre un abisme espantós, extenentse altrás en forma de cresteria per una serra accidentada y tortuosa, impressionan fortament l'ánimo, puig en aquell incomprendible laberinto de timbas, en aquells accidents grandiosos que os voltan, en aquell horisó infinit de mar y de montanyas que s'ovira, s'hi troba alguna cosa de

misteriós y extraordinari; temerosos d'ésser dominats per la vertiginosa atracció dels precipicis, tot just goseu á moure un pas ab tremolor, de por de perdreus en la immensitat d'aquell espay que dessobre, dessota y per tots costats se os obra. Més que posats en lo cim d'una montanya, vos sembla estar penjats del firmament."

Carena culminal, amb el puig Sacarbassa i les Agudes al fons. (Foto: J. Raventós).

Tornem a la collada Sesagudes i prenem el "camí infernal" que esmenta Osona a la guia. És un sender molt dret i amb sauló, és fàcil relliscar, però després decanta en diagonal per una fageda fins a la font de Briançó "de fresca y cristallina aigua". Des de la font, l'escriptor veu l'avetosa arrapada sota el turó Gros, però avui la densitat de la fageda no ho permet. Caldrà baixar un tram del "camí molt mal" per veure-la a l'altra banda de la vall, fosca i compacta. El sender acaba decantant cap al pla de l'Espinal i mor a la carretera de Santa Fe. Hem de creure que sota l'asfalt hi ha el camí de ferradura que Osona va resseguir a la seva època.

Avancem pel traçat de la BV-5114 que encara és un camí "molt deliciós y elevat, dominant lo vall d'Arbucias y vista de Sant Hilari; de lo mes pintoresch". En algun revolt, arrambat al fondal, s'intueix el gir d'un camí antic, i darrere d'algun esperó rocós, algun tram oblidat on ja no passa ningú. Sota els Castelletes, deixem l'asfalt i prenem un corriol baixador i després un camí de ferradura que ens mena a l'ermita de Sant Marçal. L'edifici de l'antic priorat ara és un hotel de certa categoria. Osona ja hi conegué un "bon hostel, se trova tot lo necessari per la vida, bons llits

y preus molt arreglats". En la traducció al castellà, en dona més detalls: "en la posada se encuentra poco mas ó menos la misma asistencia que en Santa Fe, con la diferencia que á veces suele faltar carne fresca, pero jamás volatería, tocino y pan tierno.". Hi entrem un moment per veure el gran foc a terra arrambat a una paret, molt rústec, que degueren veure Osona i Massó en les seves estades en aquest mateix indret. Les antigues dependències ara són menjadors, una biblioteca, una barra de bar i els lavabos. Tot ha canviat molt i ara segur que hi tenen carn fresca.

Tot i l'avís que llança Osona ("lo trajecte de Sant Marçal per Matagalls a Viladrau es molt pesat"), nosaltres prenem el camí, entre altres coses perquè hem de dormir a Viladrau i hem vingut a seguir les passes de l'escriptor. El sender, de seguida que deixa el coll, és enfiladís, "l'ascensió és molt pesada, se camina sempre per boscos de grans faigs, ahont lo sol difícilment hi penetra". Per aquest comentari, podem deduir que les destrals que treballaven a cor què vols a les parts mitjanes i baixes de la muntanya, no ho feien al mateix ritme a la part alta del massís, on deuria costar encara més arrossegar els troncs fins al fons de la vall per baixar-los de la muntanya. Tant Osona com Massó encara hi veuen grans exemplars de faigs, com els del pla dels Èvols, que són grandiosos. Fent referència a la tala desbocada de l'època, Massó escriu "aquestos arbres centenaris son los que s'han salvat del afany desordenat de destrucció que s'apoderá dels propietarios dels pomposos boscos del Montseny", i tot seguit deixa escrita una proclama netament proteccionista: "Esforsemnos, senyors, en evitar la destrucció dels magnífichs boscos, tan poétichs com útils, tributem

Contrafort de pedra seca entre el coll Pregon i el Matagalls. (Foto: J. Raventós).

als arbres seculars la major veneració, que també ells son monuments respectables, y cada h  en sa esfera particular y tots plegats, procurem per llur conservació y augment, puig si aquestos desapareguessen del tot, com per desgracia semblan estarne amenassats, fins arribar  a cambiar la fesonomia característica de la nostra terra”.

Passat el coll Sesportadores “lo camí es molt deliciós”, com diu Osona, i s’arriba al coll Pregon, on veu “boscos frondosos d’abets y magnífica vista   la dreta, de las Guiller as y valls del Ter”. Nosaltres no hi trobem ni una cosa ni l’altra. L’ample i herbat coll Pregon està envoltat de faigs -no pas d’avets- que avui no permeten tenir cap visió exterior. Massó fa una descripció acurada d’aquest punt tan emblemàtic: “una catifa del vert més brillant s’exten suaument ondulada, mentres fatjos que deixen creixer las brancas   ran de terra formen com unas paneras de fullatje”.

De cara amunt, se surt aviat del bosc i s’avança per un terreny arbustiu, obert als quatre vents, “tot trepitjant las herbas molsosas”, com diu Massó, i aquí sí que s’obre la panor mica. “Després de mitja hora forta que fa bufar”, com escriu Osona, arribem a la Creu de Matagalls, on apareix “Vich y sa plana, aixís com també los Pirineus que son molt mes elevats, dominant també Sant Llorens del Munt y Montserrat. Als peus se veu lo Congost, lo Vallès, Barcelona y son pla, Monjuich y mitja Catalunya”, i concreta, “  lo menos tota la part baixa y lo centro del Principat que se domina completament”. Efectivament, com diu Osona, la vista  s “digne rival del Turó del Home y de las Agudas, superior y mes vasta, per lo menos tan dilatada, com la dels seus rivals”. Massó ho ratifica: “aquesta es en mon concepte la mellor vista panor mica del Montseny”.  s aix .

Osona i Massó hi trobaren una creu de fusta, probablement la que beneí el 1894 el bisbe Morgades. La que hi veiem avui és met l lica, amb el peu i el sòcol de pedra s lida i un altar al seu davant que em serveix per escriure algunes notes. El fred i el vent glaçat ens fan marxar del cim, per una ampla carena “trepitjant herbas sense cap arbre” fins al pla de les Saleres Velles, el coll de la Font i el pla del Ginebre, on Massó troba “bouadas numerosas”. Avui hi pastura un ramat d’ovelles. A mesura que avancem, a l’esquerra es destaca el que Osona anomena “la cordillera del pla de la Calma, que no se deixa may de vista, mentre que per la dreta s’estas a contemplant la plana de Vich, los valls del Ter y las montanyas de Fransa”. Certament, el panorama  s dilatad ssim i el descens per la carena és un espectacle creixent.

Passat el coll Sapr nera apareix un estimball i la capella de Sant Miquel dels Barretons situada en un esper  de roca, “colocada entremitj d’una confusió de puntas de roca que’l rematan y tot al voltant, exceptuat lo

esquifit espay qu'ocupa'l camí, s'hi veu enfonsar una timba horrorosa que cau á plom damunt de las teuladas del antich monastir". El monestir esmentat és Sant Segimon, ben bé sota la capella, al capdavall de l'espadat. Segons assegura Massó, alguns ardots de l'època feien el fatxada fent el tomb a la capella "agafats per las puntas y accidents que presenta la roca, atreviment que sols d'imaginarlo fá erisar los cabells".

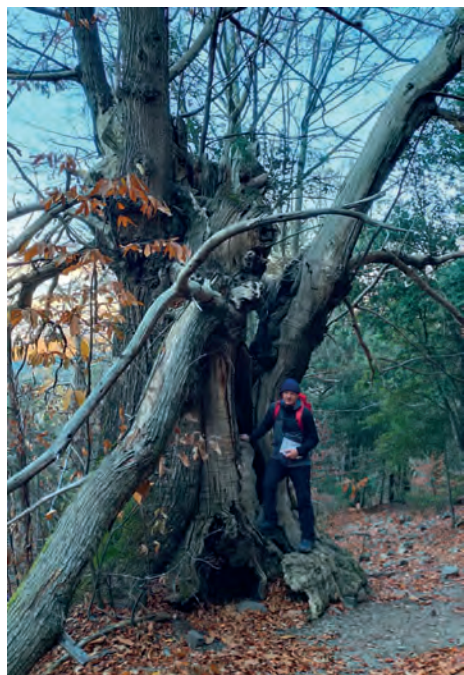

Restes de l'empedrat de l'antic camí de Sant Segimon a Viladrau. (Foto: J. Raventós).

Per una fageda obaga anem deixant enrere Sant Segimon arrapat a la carena, pel "camí de matxos, però molt accidentat" que descriu Osona, "que va desfentse entre aquells singles", segons Massó. Al cap d'una estona, una remor creixent indica la proximitat del fondal obac on es despenja la cascada de l'Oratori. L'indret queda molt enclotat i el guia de Massó ho aprofità per gastar-los una broma. L'home s'apartà del grup i disparà la seva escopeta. El ressò del tret els deixà espantats i "aturdits per un gran tro y terratremol, los turons que'ns voltan sembla que's retopan y que van á caurens á sobre". Però tot va quedar en un ensurt. Com llavors, després de lliscar uns metres per la cascada, l'aigua "ja remoreja á petits salts, ja's deixa lliscar suaument pel fons del torrent capritxós" i toca travessar el rierol fent un salt calculat d'una roca a l'altra riba.

El camí encara baixa fort una estona, però aviat el pendent es va suavitzant i és llavors quan es passa a tocar de "castanyers gegantins y seculars correctament arrengrerats", com escriu Massó, grandioses soques de vells castanyers que es van succeint. Quan se n'ha vist un de monumental, n'apareix un altre, i un altre més enllà. En són uns quants, venerables ancians

de la muntanya. Quan se surt del bosc, apareix una esplanada de sauló amb el petit santuari de l'Erola, el seu atri acollidor, que pot ser un bon refugi, i

l'habitatge dels ermitans que fan un tot compacte i estètic. Ni Osona ni Massó s'hi entretenen gaire. Com a nosaltres, a Massó se li comença a fer de nit en aquest punt: "havíam acabat la tasta en lo meteix moment en que la vesprada exteníá son vel". Passat can Bosc i els Molins, s'entra a Viladrau, que queda alçat sobre el caminant, "un siti lo mes deliciós á l'estiu, pintoresch en extrem y molt fresch", segons Osona. A la plaça Major encara hi ha el mateix edifici de Casa la Rita, "bon hostel, molts matxos de sella y bons á 1 duro per dia", però ja no fa d'hostal i no acull passavolants.

Vell castanyer arran del camí de l'ermita de l'Erola. (Foto: Queti Vinyals).

L'antic Hostal Ca la Rita, en una imatge actual, a l'esquerra, i una imatge del primer terç del segle XX. (Foto: J. Raventós, i Arxiu Històric Fotogràfic de l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya).

LA VALL D'ARBÚCIES

L'endemà, Osona emprèn l'última etapa del camí fins a Arbúcies i Breda per un "bon camí de matxo", que avui és una combinació de diversos camins i senders fragmentats per carreteres poc transitades i pistes. Osona es confon quan esmenta el "coll de Borduriol", que és massa amunt, sota el Matagalls. Es deu tractar del coll Sespregàries "a un quart llarch de Viladrau", en el camí de Cerdans que és per on passa tot seguit. Nosaltres prenem l'actual PR-C 202, sempre seguint la vall d'Arbúcies, immersos en un ambient profundament forestal amb roures, castanyers, avellaners i alguns avets. La tendència és perdre alçada cap a l'est amb curtes llambregades cap a la falda de les Guillerries i la ratlla de la C-25 on circulen petits punts brillants que es desplacen ràpidament en les dues direccions, una raresa que ni Osona ni Massó podrien ni imaginar-se.

Al pla d'Úfol s'obre el panorama i apareixen les Agudes, molt esmolades, i la carena panxuda del Matagalls, però en general el bosc oculta la perspectiva sobre l'entorn. Arbres i més arbres en aquest món tan forestal. En un minut coll apareix un paisatge gairebé intacte, com el que degué observar Osona, una esplèndida visió de la vall, fins al mar, i aquí comença la "baixada molt ràpida y fatigosa, fins á trovar la riera d'Arbucias" que esmenta en la guia. Apareixen algunes sureres i boscos d'alzines. El turó de Morou revela un perfil agrest i rocós. Osona veu i descriu panoràmiques que avui no són possibles per la densitat del bosc. Quan trobem la riera d'Arbúcies, ja no la deixem fins al poble. Osona assegura que "sense dubtarne la vila d'Arbucias es de las mes agradables de Catalunya, á mes de que es moltíssim cómoda".

Caminant per la vall d'Arbúcies. (Foto: J. Raventós).

L'excursionista dona per acabada la ruta pel Montseny a Arbúcies, però continua descrivint l'itinerari fins a Breda, que és on disposava de casa pròpia. Deixa Arbúcies pel que ja esmenta com a carretera fins a can Verdaguer. Nosaltres també ho fem, mirant que el trànsit, que ara és incessant, no se'ns emporti. Però al trencall de can Verdaguer ja no hi ha vehicles, només silenci i camins que guanyen altitud per la falda de Montsoriu fins al coll de Castellar. L'escriptor proposa guanyar "la cónica cima ahont lo turista podrá admirar las ruinas del Castell de Montsoriu (...) eixa grandiosa fábrica del temps feudal que recorda moltas glorias dels antepassats". Si veiés el castell d'avui, la presència que té, totalment restaurat, se'n faria creus.

Amb les últimes clarors, baixem per frondosos boscos d'alzines sureres fins al coll de n'Orri, i amb els frontals encesos seguim el "bon camí de matxo entre boscos de suros, alsinas y pins, de retorn á Breda", un descens continuat i agradable fins al centre mateix del poble, on vam començar aquesta completa ruta pel Montseny guiada encara, tants anys després, per l'insigne excursionista.

Un cop a casa tinc temps de reflexionar, de rellegir els textos d'Osona i Massó, de remirar els mapes antics i altres de moderns, de revisar les notes que he pres i d'intentar posar-me a la pell i a l'època dels personatges. Haig de fer una profunda abstracció per imaginar-me aquell Montseny, les famílies dels masos, el pagès del pla de Saba, els boscaters i carboners, els traginers i ermitans d'una època amb costums encara gairebé feudals però amb avisos de modernitat a la cantonada. Tant Osona com Massó arriben a la muntanya per plantar-hi una nova mirada, més europea i avantguardista. Aquests exploradors de final de segle XIX són els agosarats descobridors i relators d'una muntanya encara arcaica, víctima d'una desforestació desbocada que ja els desperta la consciència. Una mirada que ja és revolucionària en un moment iniciàtic de grans canvis. Aquesta generació aconsegueix satisfer la seva ànsia de descoberta i aventura, i alhora permet recuperar les essències històriques, desfer l'oblit ruïnós de tantes generacions i començar a renéixer de les cendres ancestrals. Heus aquí la importància d'aquesta primera guia excursionista, de la cronologia del moment i d'aquests exploradors cultes que van jugar un paper rellevant en el redreçament cultural i nacional del país.

BIBLIOGRAFIA

- MASSÓ, A. (1879), *Una excursió al Montseny*. Barcelona: La Renaixensa, Any IX, tom II, núm. 8.
- OSONA, A. (1979), Facsímil de la guia *Excursió á la montanya de Monseny per un propietari de la vila de Breda*, Barcelona: Gràfiques Marina.

CARTOGRAFIA

Regió del Montseny (1893), Autor: Ferdinand Prudent. Cartoteca digital de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC).

Mapa del Montseny (1924), Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.

Mapa Topogràfic de Catalunya (2019), Barcelona: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC).